

Kvasz, Ladislav: *Prostor mezi geometrií a malířstvím. Vývoj pojetí prostoru v geometrii a jeho zobrazování v malířství od renesance po 20. století*. Praha : Slovart 2020, 240 s.

Ladislav Kvasz po štúdiu matematiky (odbor teória systémov) obhájil svoju doktorskú prácu o klasifikácii vedeckých revolúcií v odbore filozofia. Následne pokračoval v paralelnom bádani v oboch odboroch. Obidve oblasti ľudskej tvorivosti – matematika a filozofia – sa stali jeho životným priestorom. Vo všetkých Kvaszových odborných prácach uverejňovaných od 90. rokov je dobre čitateľná stopa obidvoch jeho profesionálnych tréningov. Jasné a zreteľné formulovanie problémov, analýza ich vnútornej štruktúry a argumentačne podložené navrhovanie systematických riešení sú sprevádzané invenčnosťou slobodného a kritického ducha, ktorý má odvahu jednak spochybňovať zaužívané, jednak navrhovať alternatívne výklady analyzovaných javov. Kvaszov štýl písania je vždy priamy, zrozumiteľný, akademicky konfrontačný a jednoznačne sa v ňom odzrkadľuje talent aj bohaté skúsenosti učiteľa.

Pri istom zovšeobecnení sa dá povedať, že centrom Kvaszovho záujmu bol a ostáva ľudský jazyk. Hoci prevažnú väčšinu svojich prác venoval opisu a výkladu zmien jazyka špecifickej ľudskej praxe, konkrétne matematiky či fyziky, Kvaszove úvahy o povahe jazyka a povahe jeho zmien majú všeobecnejšiu platnosť. Jeho chápanie jazyka je mnohoveštvé. V monografii *Inštrumentálny realizmus* (2015) zovšeobecnil viaceré zo svojich záverov, ku ktorým dospel pri analýzach dejinného vývoja jazykov matematiky a fyziky. Zovšeobecnenie spočíva v odkrytí trojitej povahy jazyka, ktorý má popri deskriptívnej úlohe aj ďalšie dve úlohy, konštitutívnu a fundačnú. Kvaszov výklad zrodu exaktných vied je tak vlastne výkladom zrodu ich jazyka. Sledovaním a vysvetľovaním ich postupného vývoja prostredníctvom detailného štruktúralného a typologického opisu zmien, ktoré nastávajú pri prechode k novým formám jazyka. Vedy, rozumej ich jazyky, prechádzajú paradigmatickými zmenami založenými na prelamaní logických a expresívnych hraníc dovtedajšieho formy (štádia) jazyka. Výklad dejín matematiky pomocou výkladu zmien jej jazyka Kvasz predstavil v práci *Patterns of Change* (2008). Výklad dejín fyziky zas v práci *Zrod vedy ako lingvistická udalosť* (2013).

Univerzálne využitie jeho úvah o povahe a vývoji jazyka vied dokladá aj Kvaszova posledná kniha – *Prostor mezi geometrií a malířstvím* (2020). Ako naznačuje podtitul knihy, predmetom Kvaszovej pozornosti je nielen vývoj chápania priestoru v geometrii, ale aj sledovanie foriem jeho zobrazovania v maliarstve od renesancie po 20. storočie. Popri bravúrnej schopnosti vysvetliť jednotlivé etapy vývoja geometrie. Kvaszova kniha nezaostáva kvalitou svojich analýz ani v oblasti teórie umenia. Hoci je Kvasz matematik a filozof, jeho

rozhľad v odbornej literatúre z dejín a teórie umenia je obdivuhodný. Výklad chápania a zobrazovania priestoru v geometrii a v maliarstve je vyvážený. Kniha nekríva. Naopak elegantne sa nesie a svižne napreduje v oboch výkladových rovinách. Knihu vydal český Slovart a typograficky, kvalitou reprodukcii umeleckých diel, ale aj grafickým zvládnutím obálky patrí jednoznačne k tomu najzaujímavejšiemu, čo v našom priestore teraz vyšlo.

Predmetom Kvaszovej knihy sú obrazy. Konkrétnejšie, vybrané obrazy svetového maliarstva a vybrané obrazce dejín geometrie. To, čo Kvasza na obraz(c)och zaujíma, sú princípy vnútornej organizácie prvkov týchto obrazov, ktoré človek, inak povedané – epistemický subjekt, volí a využíva na zobrazovanie určitej skutočnosti. Kvasz sa pritom zameriava najmä nato, čo obraz nedokáže priamo zobrazit', pretože to nekorešponduje so žiadnou časťou ním zobrazovanej skutočnosti. Chce skúmať to, čo obraz nezobrazuje, ale predsa nejakým spôsobom *ukazuje*.¹ To, čo má svoj pôvod v štruktúrach subjektivity samotného tvorca obraz(c)ov, v štruktúrach subjektivity autora. Môžeme preto povedať, že konečným predmetom Kvaszovej knihy je vlastne epistemický subjekt.

Epistemický subjekt sa nám, podľa Kvasza, na svojich kultúrnych výtvoroch (geometrických obrazoch či umeleckých obrazoch) *ukáže* až pri vhodnej analýze. Ale tu treba upozorniť, že subjekt sa nám môže *ukázať* vo viacerých podobách. Vedieť v obraze identifikovať epistemický subjekt je pritom kľúčovou zručnosťou, ku ktorej osvojeniu nám má dopomôcť práve Kvaszova kniha. „Epistemický subjekt môže mať podobu *hľadiska*, z ktorého je obraz konštruovaný, rovnako však môže podobu *postavy*, z pohľadu ktorej rozprávač rozpráva príbeh. Epistemický subjekt môže mať povahu *interpretatívneho odstupe*, tvoriaceho základ geometrického modelu, ale rovnako sa môže prejaviť aj *ironiou*.“ (s. 15).

Ako prvý sa na scéne Kvaszovho výkladu vývoja foriem zobrazovania, vďaka kompozícii renesančných malieb, rodí a ukazuje *perspektivistický subjekt*. Ukazuje sa nám v podobe hľadiska, ktoré zakladá subjektívnosť pohľadu na svet. V Kvaszovom výklade nasleduje zrod *projektívneho subjektu*, ktorý sa na scéne vývoja maliarstva ukáže v podobe zdvojeného hľadiska malieb manierizmu a zakladá schopnosť sebareflexie, teda schopnosť subjektu pozrieť sa na seba zvonku. Zrod *interpretatívneho subjektu* barokového iluzionizmu je zase spojený so snahou o zrušenie renesančného odstupe a prekonanie manieristickej rozštiepenosti subjektu prekladom. Zrod ďalšej úrovne subjektu, konkrétne *integratívneho subjektu* je v impresionizme spojený s výkonom

¹ Inšpiráciou pre voľbu vhodného nástroja analýzy vývoja geometrie i maliarstva je Kvaszovi Wittgensteinova obrazová teória jazyka, konkrétne idea formy zobrazovania, ktorú Wittgenstein predstavil v TLP. Kvasz však k tejto idei pridáva ešte tézu o pluralite a vývoji foriem zobrazovania, a práve to mu umožňuje použiť danú ideu na sledovanie vývoja foriem zobrazovania naprieč dejinami geometrie a maliarstva. Jednotlivé etapy vývoja geometrie a maliarstva pritom Kvasz definuje prostredníctvom konkrétnych (umelcami či geometrami zvolených a využívaných) foriem zobrazovania a súbor zvolených prostriedkov zobrazovania Kvasz chápe ako konkrétny jazyk. Vývoj geometrie a maliarstva potom spočíva práve v „prelamaní“ expresívnych a logických hraníc konkrétneho jazyka a vo vytvorení nových foriem zobrazovania.

zjednotenia viacerých možných interpretácií či diskrétnych prvkov do jedného celku. Tento vývojový stupeň predpokladá, že subjekt si je vedomý vlastného výkonu integrácie. Táto epocha je epochou sebauvedomenia. Nasleduje *konštitutívny subjekt*, ktorý sa v kubizme rodí s uvedomením možnosti rozbiť pevné hľadisko či priestor. Zrod tohto subjektu súvisí so schopnosťou konštitutívnych aktov tvorby nového, presnejšie povedané vlastného priestoru. Konštitutívny subjekt je preto subjektom vedomým si rozvrhovania vlastnej budúcnosti. Posledným z Kvaszom analyzovaných subjektov, tvoriacich obrazové reprezentácie, je *konceptuálny subjekt*. Tento typ subjektu sa realizuje v abstraktnom umení a súvisí so schopnosťou spájať do jedného celku prvky, ktoré navzájom vôbec nesúvisia a uvedomiť si tak konštituovanie niečoho mimo subjektu (s. 229 – 230).

Kvasz teda vo vývoji geometrie a maliarstva od renesancie až po 20. storočie postupne odkrýva a detailne predstavuje nasledujúcu postupnosť na seba nadväzujúcich foriem zobrazenia, ktoré sú výrazom epistemického subjektu: perspektivistickú formu zobrazenia charakteristickú pre renesančnú maľbu, projektívnu formu zobrazenia charakteristickú pre manierizmus, interpretatívnu formu typickú pre barok, integratívnu formu, ktorá je zviazaná s vnútorným usporiadaním prvkov reprezentácií v impresionizme, konštitutívnu formu zobrazenia charakteristickú pre kubizmus, a napokon konceptuálnu formu zobrazenia charakteristickú pre abstraktné umenie.² Predstaveniu jednotlivých foriem zobrazenia Kvasz venuje samostatné kapitoly a paralelne ich dokladá tak na konkrétnych obrazoch geometrie, ako aj na vybraných maľbách jednotlivých umeleckých smerov. Na identifikáciu a vysvetlenie jednotlivých etáp geometrie a maľby pritom Kvasz používa precízne rozpracovaný systém identifikácie šiestich aspektov foriem zobrazenia. Jednotlivé etapy vývoja daných dvoch praxí dokáže zachytiť pomocou nasledujúcich aspektov foriem zobrazenia: hľadisko, horizont, identita, synonymita, pozadie a ideálne objekty. Kvaszovým cieľom je jednak preukázať, že „paralely dokladajú prítomnosť zásadných geometrických ideí vo výtvarných dielach aj za hranicami perspektívy“ (s. 7), jednak poskytnúť historikom umenia „výklad, ktorý by mohli využiť vo svojich odborných analýzach výtvarných diel (s. 7).

Nie som síce historik umenia, ale i napriek tomu som presvedčený, že Kvaszovi sa jednoznačne podarilo doložiť štrukturálne podobnosti vývoja jednotlivých foriem zobrazenia v geometrii a výtvarnom umení, a to s výnimočnou presvedčivosťou. Čo je pri tom z pohľadu čitateľa (či už odborníka, alebo laika) ešte zásadnejšie, je fakt, že popri sprostredkovaní rozmanitých odborných pohľadov na vybrané perцепčné a estetické javy (Gombrich, Blatt, Arnheim, Hendersonová, atď.) Kvasz dokáže čitateľovi ozrejmiť aj ideové východiská a zaťaženosť týchto pohľadov. Naviac, Kvasz nielen predstavuje a ozrejuje, ale aj kriticky hodnotí jednotlivé pohľady teoretikov a historikov umenia. Zaujímá k nim jasné a dobre zdôvodnené postoje. Je evidentné, že kniha je výsledkom práce zrelého a sebavedomého autora, ktorý je schopný

2 K týmto šiestim formám zobrazenia Kvasz v dodatkoch pridáva a pilotne rozpracováva ďalšie tri nové formy zobrazenia: naratívnu, scénickú a koordinatívnu (s. 186 – 226).

formulovať jasne vymedzené a invenčné stanoviská, no zároveň si je vedomý toho, že jeho stanoviská sú výsledkom voľby jedného z viacerých možných prístupov.

Napriek tomu, že kniha je jednoznačne fascinujúcim čítaním so spomenutými kvalitami, otázkou ostáva, či Kvaszom použitá metóda ašpiruje na status vedeckej metódy. Má ísť o vedeckú explanáciu vývoja/zmien jazyka geometrie a maliarskeho umenia? Alebo skôr o historickú (re)konštrukciu či interpretáciu prepájajúcu vybrané formálne aspekty (jazyka) týchto dvoch praxí do jedného príbehu? Druhá možnosť sa nám núka o to naliehavejšie, o čo viac si počas čítania uvedomujeme a pripomíname, že sám Kvasz si je vedomý toho, že ním ponúknuté paralely vývoja geometrie a maliarstva sú fragmentárne, lokálne a viacznačné (Kvasz, s. 16 – 17) a sú budované dodatočne, podľa komplexnejšie rozpracovanej a vyčerpávajúcej schémy morfológického vývoja jazyka matematiky, ktorú autor budoval naprieč svojou kariérou.

Záverom svojho stručného predstavenia a zamyslenia sa nad poslednou knihou Ladislava Kvasza si dovoľím formulovať dvojicu otázok, ktorá sa týka povahy Kvaszom využívanej štrukturalistickej metódy „mapovania stabilných konfigurácií jazykových reprezentácií, ktoré sa vyskytli vo vývoji určitej disciplíny“, metódy, ktorá však „medzi týmito konfiguráciami nepostuluje žiadnu kauzálnu súvislosť“ (s. 186). Dajú sa dejiny, respektíve vývoj vedy vôbec vykladať neteleologicky? Dá sa historicky mapovať či štruktúralne vykladať morfológia geometrie či maliarstva bez ohľadu na intencie autorov? Maliarstvo aj geometria sú predsa kultúrne prejavy tvoriaceho človeka. Navyše, Kvaszova práca je predsa plná vyjadrení nasledujúcej formy „a keďže sa maliari snažili znázorniť prchavý moment, potrebovali rozrušiť priestor“ alebo „a keďže nedokázali znázorniť hraničné body, potrebovali utvoriť...“ Ide o formy vyjadrení, ktoré naznačujú, že ide o sféru na cieľ zameranej tvorby človeka. Kvasz síce tvrdí, že sleduje čistý vývoj či postupnosť zmien foriem zobrazenia v geometrii a maliarstve, ako čitateľ som sa však nemožol zbaviť dôvodného podozrenia, že bez intencií autorov a používateľov daných jazykov či foriem zobrazenia by z Kvaszovho fascinujúceho katalógu štruktúralných podobností jazykov geometrie či obrazov maliarstva nevyšiel jednoliaty výklad ich vývoja. Príbeh totiž potrebuje niekoho, kto ho tvorí. Nech už sú odpovede na tieto dve voľne položené otázky, týkajúce sa povahy Kvaszom použitej metódy akékoľvek, faktom ostáva, že Kvasz je vynikajúcim tvorcom faktami nabitého a dobre zdôvodneného príbehu vývoja geometrie a vývoja foriem zobrazenia priestoru v maliarstve, a preto je čítanie jeho knihy skutočným pôžitkom.

Literatúra

- KVASZ, L. (2015): *Inštrumentálny realizmus*. Praha : Pavel Mervart.
KVASZ, L. (2008): *Patterns of Change. Linguistic Innovations in the Development of Classical Mathematics*. Basel : Birkhäuser.

KVASZ, L. (2013): *Zrod vedy ako lingvistická udalosť. Galileo, Descartes a Newton ako tvorcovia jazyka fyziky*. Praha : Filosofia.

Pavol Labuda
Katedra filozofie
FF KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
Slovenská republika
e-mail: pavol.labuda@ku.sk